

War against war, hield reeds na twaalf weken op te verschijnen; daar was geen bezieling in de logge volksmassa's te brengen. Schier alle staatslieden ontvingen het Czaren-manifest koel, velen met openlijken weerzin en de vrij algemeene gedachte werd vertolkt door Mommsen's puntig gezegde, als hij, doelend op het voorgenomen congres, spreekt van een „Druckfehler der Weltgeschichte”.

Een tweede, meer bezadigd stuk van den Czaar, met veel gematigder idealen, werd in 1899 uitgevaardigd. Toen kwam van 18 Mei tot 29 Juli van dat zelfde jaar te 's-Gravenhage de eerste Vredesconferentie saam. Acht jaar later in 1907 de tweede met haar besluit tot instelling van een *Internationaal Prijzenhof*. Vóór de „groote oorlog” uitbrak, klonk van vele zijden het ernstig vermaan, dat de Nederlandsche Regeering zich zou opmaken, om ten derden male, nu in eigen schitterende veste, de Europeesche gedelegeerden ter Vredesconferentie te ontvangen ¹⁾.

* * *

Slechts op de *uitwendige* geschiedenis der vredesbeweging werd tot hiertoe geschouwd, maar aan de innerlijke roerselen der pacifisten schonken wij geen aandacht. Noch over de middelen, waarmede zij de oorlogen willen bedwingen, noch over de beginselen, die hen naar den vrede doen jagen, werd gehandeld.

¹⁾ Een beknopt overzicht van hetgeen op de vredesconferenties werd besloten vindt men in het boekje van Emile Arnaud, *La troisième conférence de la paix*, Bern, 1913.

Ook is te raadplegen het *Overzicht der Vredesconferenties* van H. J. de Lange in *Het Vredespaleis*, t. a. p., blz. 56 en vlgg. Een aantal wenschen voor de derde conferentie zijn op blz. 76 en vlgg. geformuleerd.

Het standaardwerk, waarin het tot stand gebrachte systematisch wordt gerangschikt en beoordeeld is wel Walther Schücking, *Der Staatenverband der Haager Konferenzen*, München en Leipzig, 1912, het eerste der onder zijn redactie verschijnende publicaties van *Das Werk vom Haag*.